

lorques (p. 181, fig. 6) greșit numerotat în ilustrație față de catalog), care ar putea fi de tip celtic (informație M. Babeș). Mărgelile de sticlă decorate cu „ochi” sau cu figură umană (neilustrată) sînt de origine feniciană (p. 165) și au avut o largă circulație în întreaga Europă. În România, cele mai multe exemplare cu mască umană au apărut în așezarea fortificată de la Bunești-Averești (jud. Vaslui), dar se cunosc și la Zimnicea, Fintînele sau Mangalia, precum și în alte stațiuni²².

Armele, uneltele, obiectele de uz casnic lucrate din fier, bronz sau os sînt de o mare varietate și deosebit de importante pentru cunoașterea instrumentarului epocii. Multe dintre ele se regăsesc și în Dacia. Cu atît mai surprinzătoare ni se pare absența din catalogul descoperirilor mărunte a unor categorii de instrumente și uneltele gospodărești, foarte răspîndite în alte așezări. Ne referim în primul rînd la instrumentele de tors și țesut (fusaiole, greutăți din lut) și la uneltele pentru modelat ceramica lucrată cu mina (așa numitele „lustruitoare”. Credem că au fost trecute pur și simplu cu vederea, ori dacă nu ar trebui să ne întrebăm cum se explică această absență.

Destul de numeroase sînt statuetele de teracotă reprezentînd diferite divinități (Cybele, Eros, Afrodita, Nike) sau pur și simplu statuete decorative de tip Tanagra. Figurinele și

simulacrele miniaturale din lut, folosite în cîltul domestic și pentru magie au multe analogii în Tracia, Dacia și desigur lumea greacă. Alte obiecte de cult mărunte, din bronz și plumb, sînt legate de imagistica greacă, cultele misterice și magie.

Fragmentele sculpturale din marmură arată pătrunderea puternică a gusturilor și obiceiurilor grecești în lumea sud-tracică.

Cele cîteva fibule romane și romano-bizantine găsite împreună cu monede din aceleași perioade provin din așezări aflate în vecinătatea ruinelor, deoarece lipsesc urmele de locuire directă.

Prin bogăția și varietatea materialului publicat, cu numeroase analogii și în spațiul carpato-dunărean, precum și prin încadrare cronologică precisă a acestuia, primul volum al monografiei „Seuthopolis” se înscrie ca o valoroasă realizare a cercetării arheologice bulgare. El devine o lucrare de referință alît pentru cercetarea tracologică cît și pentru adîncirea unor aspecte ale civilizației elenistice timpurii — în special în ceea ce privește cronologia ceramicii attice și a diferitelor categorii de amfore elenistice.

Niculae Conovici

KAMEN DIMITROV, VLADIMIR PENÇEV *Sevtopolis, II, Antîcni ei srednorekonnî moneti*, Sofia, 1984, Editura Academiei bulgare de științe, 161 p. + LXII pl. în afara textului.

Al doilea volum al monografiei „Seuthopolis”, apărut aproape simultan cu primul (vezi mai sus) este dedicat descoperirilor monetare din perimetrul orașului trac. Sînt publicate 2198 monede, dintre care 1336 antice (prezentate de K. Dimitrov), 862 medievale și moderne (prezentate de V. Pençev). Respectînd organizarea primului volum, fiecare din cele două părți cuprinde un comentariu, un catalog, ilustrațiile pieselor și un rezumat în limba engleză.

Prin publicarea monedelor antice K. Dimitrov își propune (și reușește) să elucideze o seamă de probleme de ordin istoric și numismatic, cele mai importante privind: 1. Limitele cronologice ale orașului trac Seuthopolis în epoca preromană; 2. Tipologia și cronologia monedelor lui Seuthes III; 3. Circulația monetară la Seuthopolis, legată de dezvoltarea monetăriei locale și de legăturile economice ale regatului lui Seuthes; 4. Cunoașterea emisiunilor monetare ale unor dinastii traci necunoscuți din izvoarele literare (Spartokos, Roigos, Adaios).

Monedele străine prezentate în cap. I (p. 9–22) sînt următoarele: Athena — 1 tetradrahmă stil vechi; Elea (Epir) — 1 AE. *Macedonia Ortagoria* — 1 AE; *Philippi* — 2 AE; *Filip II* (359–336 î.e.n. și postume) — 4 tetradr., 134 AE; *Alexandru cel Mare* (336–323 î.e.n. și postume) — 4 tetradr., 19 dr., 73 AE; *Filip III Arhidaios* (323–316 î.e.n.) — 3 dr.; *Alexandros IV* (323–311 î.e.n.) — 1 AE, *Cassandros* (316–297 î.e.n.) — 55 AE; *Demetrios I Poliorketes* (306–283 î.e.n.) — 5 AE; *anonime cu scut* (288–277 î.e.n.) — 4 AE. *Tracia: Mesembria* — 2 AE; *Apollonia* — 1 diobol; *Aigos Potamos* — 1 AE; *Cardia* — 1 AE; *Lysimacheia* — 19 AE; *Ainos* — 4 AE; *Lysimachos* (323–281 î.e.n.) — 2 tetradr., 41 AE; *Spartokos* (sfîrșitul sec. IV — începutul sec. III î.e.n.) — 1 AE; *Roigos* (sf. sec. IV — primul sfert al sec. III î.e.n.) — 1 AE; *Adaios* (aceleași perioadă) — 14

AE. *Siria: Seleucos I Nikator* (323–281 î.e.n.) — 1 tetradr., *Antiochos I Soter* (280–261 î.e.n.) — 1 AE datat 280–278 î.e.n. nominal inedit.

Ordonarea monedelor urmează modelul SNG. Cele mai recente sînt bronzurile cu scut macedonean emise de Demetrios I Poliorketes și anonimele macedonene cu scut. Lipsa monedelor lui Antigon Gonatas (277–270 î.e.n.) arată că sfîrșitul orașului se plasează în jurul anului 275 î.e.n. Anterior se credea că orașul încetează pe la 220 î.e.n.¹, D. P. Dimitrov considerînd — după H. Gaebler² că monedele cu scut macedonean și monogramă ale lui Demetrios I (după E. T. Newel³ și R. Mathisen⁴) ar fi aparținut lui Demetrios II (239–229 î.e.n.). Noua datare este sprijinită și de cronologia celorlalte vestigii arheologice de la Seuthopolis (p. 12, n. 31 și 32). În prezentarea monedelor autorul insistă doar asupra unor emisiuni rare și adoptă o poziție critică în problemele controversate de cronologie.

Dinastia trac *Spartokos* este cunoscut doar din inscripția descrisă la Seuthopolis și după legenda cîtorva monede de bronz (11 ex.), care indică orașul Kabyle ca reședință a sa și îl plasează în timp în vremea lui Seuthes III. Pe baza reprezentărilor de pe monede — portretul regelui dublat de un cap de leu, jos măciucă, Artemis cu făclie sau pateră, ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΣΠΑΡΤΟΚΟΥ — și a diferitelor opinii exprimate anterior, K. D. își formulează cu argumente convingătoare o interpretare proprie. Este vorba de o emisiune de scurtă durată, unitară tipologic, din orașul Kabyle (cu ale căruia emisiuni ulterioare se înrudește stilistic). Reprezentarea capului de leu și a măciucii exprimă poziția independentă și egală a emitentului față de Lysimach, atestînd și o eventuală înru-

¹ D. P. Dimitrov, *Arheologija Sofia*, 1972, 3, p. 10.

² H. Gaebler, *Die antiken Muenzen von Makedonia und Paonia*, 2, Berlin, 1935, p. 189.

³ E. T. Newel, *The Coinage of Demetrios Poliorketes*, Londra, 1927, p. 118–119.

⁴ R. Mathisen, *Journal of the Society for Ancient Numismatics*, 10, 1979, 1, p. 3, 1.

²² V. V. Bazarciuc, *op. cit.*, p. 267 cu bibliografia și p. 269, fig. 21.

dire a sa cu casa domnitoare din Macedonia. Arogarea titlului regal de către Spartokos nu poate fi plasată între anii 306/305 î.e.n. cînd acest titlu este însușit de diadohi, ci de perioadă de după moartea lui Seuthes III, între cca. 295 — 290 î.e.n. Plnă atunci teritoriul acestui dinast fusese dependent de regatul lui Seuthes III, după cum o dovedește inscripția amintită mai sus. Autorul constată, în sprijinul datării sale, că monedele lui Spartokos se asociază cu bronzurile postume ale lui Seuthes III (tipul 7) emise între 295 — 276 î.e.n. în cadrul tumulului nr. 4 de la Kabyle. Aceeași perioadă este marcată pe plan politic de slăbirea controlului exercitat de Lysimach în Tracia ca urmare a războaielor purtate în Asia Mică și împotriva geților. Încetarea emisiunilor lui Spartokos constituie un *terminus post quem* pentru începutul emisiunilor monetare anonime la Kabyle.

Pînă în prezent se cunoaște o singură monedă a dinastului trac *Roigos*, descoperită la Seuthopolis (Cat. nr. 380). Este un bronz de tip Alexandru cu coarnele lui Amon. Regele călare, cu barbă și plete lungi, ΠΟΙΤΟΥ. Autorul consideră că absența titlului regal nu este un indiciu cronologic în sensul unei datări ante 306 î.e.n., deoarece reprezentarea portretului lui Alexandru cu coarne apare abia pe monedele lui Lysimach după 297 î.e.n.⁵ Pentru datarea acestei piese este propus intervalul 297—275 î.e.n. (apare aici o ușoară contradicție față de datarea propusă în descrierea monedei).

Discutind cronologia mult dezbătută a bronzurilor lui Adaios autorul se pronunță pentru datarea lor timpurie (sf. sec. IV — 275 î.e.n.) în temeiul următoarelor argumente: prezența la Seuthopolis a patru din cele trei tipuri de monede cunoscute ale acestui dinast; lipsa monedelor regiilor traci databile în a doua jumătate a sec. III î.e.n.; apariția pe monedele tractice de epocă elenistică timpurie a unor elemente (simboluri, reprezentări) preluate din tradițiile locale și după emisiunile lui Filip II și Alexandru cel Mare (Apollo, Herakles tînar); vîrf de suliță prezent pe monedele divizionare ale lui Adaios apare și pe emisiunile lui Casandros și Seuthes III; Contramarcarea monedelor lui Adaios la Tomis cu simbolul „stea”, alături de monede ale lui Kersobleptes (359 — 343 î.e.n.), Lysimach și din Lysimacheia; prezența în același strat la Kabyle a monedelor lui Adaios, Seuthes III și Lysimach. Într-un articol apărut ulterior acestui volum⁶, K. Dimitrov propune localizarea monetăriei lui Adaios la Kypsela și nu în Macedonia cum opina D. Draganov⁷. Monogramele care apar pe monedele lui Adaios nu sînt discutate în lucrare.

În capitolul II (p. 23—40), autorul se ocupă de tipologia și cronologia monedelor lui Seuthes III. Toate cercetările anterioare care au tratat aceste probleme — pe care K. D. le trece în revistă — au avut la îndemînă un număr restrîns de monede. De aceea ele s-au ocupat îndeosebi de analiza stilistică a acestora, de citeva surfrapări pe alte tipuri monetare și de legăturile existențe sau presupuse între reprezentările de pe monede cu anumite momente istorice și cu alte emisii monetare cunoscute.

Autorul folosește un volum mult mai mare de informație — 849 monede găsite în cadrul unor săpături arheologice sistematice în chiar centrul lor de emisiune, la care adaugă studiul depozitelor monetare conținînd astfel de monede. Aceasta îi permite să întreprindă un studiu mult mai complex al monedelor lui Seuthes, atît din punct de vedere arheologic cît și numismatic, cu rezultate dintre cele mai interesante. Sînt distinse șapte tipuri monetare, împărțite în trei grupe stilistice. *Grupa A* — 3 tipuri monetare conținînd atribute

ale lui Zeus, fără simboluri complementare; 1. Stea/ΣΕΥΘΟΥ fulger; 2. Vultur/ΣΕΥΘΟΥ, în cunună de spice; 3. Vultur/ΣΕΥΘΟΥ fulger. Există și două exemplare hibride, de trecere între tipurile 2 și 3. *Grupa B* — 3 tipuri monetare cu capul lui Zeus și simbol suplimentar principal stea: 4. Zeus/ΣΕΥΘΟΥ călăreț dr.; 5. Zeus/ΣΕΥΘΟΥ, fulger; 6. Zeus/ΣΕΥΘΟΥ, vîrf de lance. Tipul 4 cunoaște 29 variante, unele cu subvariante, pentru reprezentarea capului lui Zeus, iar tipurile 5 și 6 corespund doar variantelor 1 și 8.

Grupa V (a treia după alfabetul chirilic) — 1 tip monetar cu capul lui Seuthes III pe avers și simbol suplimentar cunună. 7. Cap Seuthes, dr./ΣΕΥΘΟΥ, Seuthes călărind spre dreapta, jos cunună. Portretul lui Seuthes cunoaște 6 variante dintre care unacă 14 subvariante.

După nominal, tipurile de mai sus sînt grupate astfel: tipurile 3, 4 și 7 — unități, celelalte subdiviziuni, fie ale unor nominaluri locale, fie străine. Unele probleme le ridică cele două piese hibride între tipurile 2 și 3 (una în colecția Muzeului de arheologie din Sofia), piesa nr. 596 (tip 3, argintată) și piesa nr. 865 (de tip 4, cîntărind doar 1,07 g; este însă o surfrapă). Tipurile 5 și 6 sînt considerate diviziuni (jumătate și sfert) ale tipului 4.

Analiza tezaurului — 6 cunoscute pînă în 1978 — îl duce pe autor la concluzia că fiecare tip monetar a circulat numai în perioada sa de emisiune (nu se asociază în tezaure). Tezaurul de la Mogilovo, distr. Stara Zagora, conține o monedă de tip 1 alături de 56 AE Filip II și Alexandru cel Mare. El ar indica o vreme cînd bronzurile macedonene dominau circulația locală, înainte de domnia lui Cassandros (ante 311—310 î.e.n.). Trebuie să remarcăm însă că acest depozit monetar nu a apărut în teritoriul presupus al regatului lui Seuthes, astfel că valoarea lui probatorie pentru circulația monetară în acest regat este practic nulă. Alte trei depozite conțin monede de tip 4, într-un caz asociate cu 1 AE Cassandros, iar unul — ofrandă funerară — 4 piese de tip 7 asociate cu 1 drahmă Alexandru cel Mare.

La Seuthopolis au apărut 206 monede Seuthes-surfrapări pe monede străine, dintre care una de tip 2, celelalte din tipurile 3, 4 și 7. În 73 cazuri au fost identificate originalele, care se repartizează astfel: Filip II și postume — 2 piese, cu tipul 4; Alexandru cel Mare și postume — 5 cu tipul 4; Cassandros, anii 311—305 î.e.n. — 52 piese, 3 cu tipul 3, 48 cu tipul 4, 1 cu tipul 7; Cassandros, anii 305—297 — 2 cu tipul 4, 10 cu tipul 7; Lysimach (300—281) — 2 cu tipul 4. Toate surfrapările se datează în timpul domniei lui Cassandros. Operația nu implica o retragere a monedelor de pe piață ci o surfrapare în etape, pe loturi, la intrarea monedelor în oraș — după cum o dovedesc surfrapările unor aceluși tipuri monetare cu anumite variante de ștanțe.

Pentru a stabili poziția stratigrafică a monedelor lui Seuthes autorul urmărește repartiția acestora în tumul. El acceptă în linii generale existența celor trei faze stabilite de D. P. Dimitrov, preluată și de autorii primului volum (vezi mai sus, recenzia acestuia). În mantalele tumulilor 1 și 2 predomină bronzurile de tip Filip II și Alexandru cel Mare (118 ex. dar numai 18 date) — majoritatea anterioare întemeierii orașului — alături de alte monede mai vechi (Elea, Mesebria), dar și 4 bronzuri Seuthes III (tipurile 4 și 5) și o anonimă macedoneană (288—277 î.e.n.). Se consideră că cele mai multe monede provin din nivelul de locuire anterior orașului. Prezența monedelor mai recente nu este explicată, arătîndu-se doar că data pătrunderii lor în mantalele tumulilor nu poate fi stabilită. Absența monedelor lui Seuthes din grupa A ar putea fi explicată, credem, prin inexistența unui nivel de locuire în zonă în perioada de început a orașului întărit. În mantaua tumulului 3, situat în altă zonă decît primele două, au apărut 20 monede: 7 Filip II, 1 Alexandru cel Mare și 8 Seuthes (5 — grupa A, 2 gr. B, 1 gr. V). Se presupune că ar putea proveni dintr-o așezare-satelit,

⁵ M. Thompson, *Essays in Greek Coinage presented to Stanley Robinson*, Oxford, 1968, p. 168—182.

⁶ K. Dimitrov, *Vekove*, 1984, 3, p. 14—22.

⁷ D. Draganov, *Numizmatika-Sofia*, 15, 1981, 1, p. 22—27.

contemporană oraşului, fără a se putea preciza în ce moment. Aici frapează numărul mai mare al monedelor din grupa A față de celelalte.

Mormintele centrale din tumulii 1 și 2 nu au dat monede *in situ*. Datarea acestora trebuie făcută pe baza inventarului funerar. În tumulul 3, din umplutura adusă de jefuitoarii mormintului cu cupolă privind două monede Seuthes, tip 1 și 7.

În tumulul 2, al doilea mormint secundar, construit din țigle recuperate din cupola mormintului principal, s-a găsit un mic depozit monetar deșus ca ofrandă — patru monede Seuthes de tip 7 (una surfrapată peste Cassandros, 305—297 i.e.n.) și o drahmă Alexandru cel Mare (310 i.e.n.). În primul mormint secundar au apărut două fibule de aur „de influență celtică”, din prima jumătate a sec. III i.e.n.

Pe baza argumentelor enunțate mai sus, K. Dimitrov propune următoarea cronologie absolută: tipul 1 — cca 320 i.e.n.; tipul 2 — cca 320—310 i.e.n.; tipul 3 — cca 309/308 i.e.n.; tipurile 4, 5, 6 — cca 309/308—295 i.e.n.; tipul 7, cu portretul lui Seuthes, — cca 295—275 i.e.n. Tipurile 5 și 6 sînt subdiviziuni ale tipului 4. Tipul 3 urmează tipului 2 (pe baza pieselor hibride) și precede tipul 4 (surfrapări peste același tip de monede Cassandros).

Unele îndoieli ridică datarea tipului 1. Într-un studiu recent⁸, Gh. Poenaru-Bordea remarca pe bună dreptate că acesta trebuie considerat monedă divizionară, iar tipul 2 ca unitate; tipul 1 ar trebui să acopere întreaga durată de emisiune a tipurilor 2 și 3. Pornind de la această observație facem următoarele constatări: 1. Numărul monedelor de tip 1 (8 exemplare) este mai mare decît al celor de tip 3 (38 exemplare), presupunînd o durată mai lungă de emisiune; tipurile 1 și 3 au revers comun, tipurile 2 și 3 au în comun aversul, deși cu unele diferențe de redare a vulturului. 2. Făcînd o statistică a greutateilor pieselor din cele trei tipuri constatăm: 50 piese tip 1 (73,54%) cîntăresc între 1,16—1,75 g; 96 piese tip 2 (90,65%) — între 2,36—3,55 g; 20 piese de tip 3 (52,63%) — între 2,96—3,75 g. Greutatea medie a tipului 3 este puțin superioară greutateii medii a tipului 2, dar avînd în vedere succesiunea lor cronologică și numărul redus al pieselor de tip 3 este greu de admis o valoare divizionară pentru tipul 2. În schimb, tipul 1 corespunde unei jumătăți din nominalul tipului 2, eventual și 3. O creștere a greutateii unităților se constată și între tipurile 3 și 4, respectiv 4 și 7.

În acest fel interpretarea lui Gh. Poenaru-Bordea își găsește confirmarea, iar tipul 1 al monedelor lui Seuthes trebuie datat cca. 320—309/308 i.e.n., sau măcar pînă în 310 i.e.n.

Ocupîndu-se în continuare de cronologia variantelor tipurilor 4—7, K. Dimitrov reușește ca prin studiul relațiilor între diferitele ștanțe de avers și revers, al repartiției lor în tezaure și al surfrapărilor pe alte tipuri monetare să stabilească succesiunea relativă a ștanțelor și chiar să propună date în cronologia absolută pentru anumite variante.

Circulația monetară la Seuthopolis între a doua jumătate a sec. IV — primul sfert al sec. III i.e.n. face obiectul cap. III (p. 41—44). Numărul redus al monedelor de argint (35 piese) nu permite o apreciere a rolului lor în circulația monetară. Predominarea monedelor de bronz (1270 piese) este o dovadă a statornicirii relațiilor marfă-bani pe teritoriul orașului. Dintre monedele străine predomină bronzurile macedonene. Cele mai multe sînt de tip Filip II și Alexandru cel Mare. Din 42 piese datate, 32 (76,19%) au fost emise înainte de 323 i.e.n. Dacă acest raport este valabil pentru totalitatea monedelor celor doi regi descoperite la Seuthopolis (207 piese), cu greu se poate admite ipoteza autorului

că monedele Seuthes de tip 1 și 2 ar fi circulat ca subdiviziuni ale acestora, în temeiul faptului că au nominal mai redus. Pe de altă parte, se pare că circulația monedelor de bronz la Seuthopolis este anterioară datei propuse de întemeiere a orașului — 323—320 i.e.n. Faptul este dovedit de descoperirile din tumuli, unde predomină (?) bronzurile macedonene amintite, lipsesc monedele locale de tip 1 și 2 și apar ștanțele thasiene de asemenea mai vechi de 323 i.e.n. (vezi recenzia primului volum). De aceea, ar trebui mai degrabă să admitem că încă de la începutul emisiunii lor, monedele lui Seuthes tind să ia locul bronzurilor macedonene pe piața locală.

De la începutul ultimului deceniu al sec. IV i.e.n., bronzurile lui Cassandros înlocuiesc treptat pe cele de tip Filip II și Alexandru cel Mare. Ele sînt surfrapate în mare parte în monetăria orașului cu ștanțele tipului 4. Aceasta reflectă o încercare a autorității regale de a standardiza schimbul de mărfuri prin impunerea monedei locale. Este interesantă observația autorului că numai două din cele trei tipuri de bronzuri ale lui Cassandros au fost surfrapate, pe cînd al treilea (Herakles/călăreț) — cu nominal apropiat și revers asemănător cu al monedelor locale — nu a fost niciodată surfrapat. Tot cu tipul 4 sînt surfrapate și bronzuri emise de Lysimach, mult mai puțin însă. Se cunosc trei depozite cu monede de tip 4. Între cca. 295—276 i.e.n. circulă un singur nominal local, tipul 7, se continuă surfrapările pe monedele lui Cassandros, dar lipsesc depozitele monetare. Caracterul propagandistic al monedelor este sporit prin apariția pe aversul acestora a portretului regelui în condițiile presupusei retrageri a sa de la cîrma statului și apoi a morții acestuia.

Cele 31 monede romane găsite în oraș se datează între domniile lui Septimius Severus și Mauricius Tiberius. Ele nu aparțin însă unui nivel de locuire aparte (p. 45).

În încheiere, prezentînd pe scurt aspectele circulației monetare la Seuthopolis (p. 46—47), K. D. face remarcă judicioasă că, dacă primele tipuri monetare locale sînt în spiritul tradiției macedonene, tipul 7 are trăsături pronunțat locale. Se subliniază apariția pentru prima dată în Tracia a unui sistem monetar cu trei nominaluri de bronz.

Catalogul (p. 48—112) cuprinde toate datele tehnice ale monedelor — inclusiv repartiția ștanțelor de avers și revers — împreună cu locul precis de descoperire. El este completat cu descrierea monedelor surfrapate (73 exemplare din 206 au putut fi determinate) și alte anexe (p. 113—128), deosebit de utile. Sînt ilustrate 18 monede în text și 875 în planșe. Ar fi fost mai indicată, credem, marcarea monedelor din ilustrație cu numărul din catalog și nu în cadrul fiecărei planșe în parte, pentru a se ușura regăsirea. Folosirea statisticilor și histogramelor în prelucrarea materialului ar fi permis autorului susținerea cu mai multă rigoare a concluziilor.

Dincolo de aceste mici neajunsuri, lucrarea lui Kamen Dimitrov reprezintă o realizare excepțională a numismaticii bulgare, atît prin bogăția și varietatea materialului prezentat cît și prin maturitatea și competența profesională a autorului. Cronologia monedelor lui Seuthes III este pusă acum pe o bază solidă — cu implicații atît asupra cronologiei orașului în sine cît și al altor tipuri monetare cu care emisiunile respective apar asociate.

Nu mai puțin interesantă este și partea a doua a volumului, datorată lui Vladimir Pencev. Cum problematica acesteia nu se leagă direct de specificul revistei „Thraco-Dacia”, vom insista mai puțin asupra ei.

La Seuthopolis au fost găsite 862 monede medievale și moderne, repartizate cronologic astfel: sec. XI — mijlocul sec. XII — 5 exemplare; mijlocul sec. XII — al doilea deceniu al sec. XIV — 846 ex.; sec. XVII—XX — 11 ex. (între care și o monedă românească de 2 bani din 1882). Circulația monetară din prima perioadă — exclusiv monede de bronz — este nesemnificativă. 9 scyphate de billon acoperă a doua

⁸ Gh. Poenaru Bordea, *A Survey of Numismatic Research 1978—1984*, Londra, 1986, p. 104.

jumătate a sec. XII, dar starea lor de uzură și rețușurile de pe marginile onora indică repunerea lor în circulație către sfârșitul secolului și începutul celui următor, astfel că se leagă de perioada următoare.

Secolul XIII este cel mai bine reprezentat. 44 piese sînt imitații „bulgărești” ale scyphatelor de billon ale lui Manuil I Comnenul, Issac II și Alexios III Anghelos emise, după Hendy, după anul 1195 în nordul depresiei trace și în zona Balcanilor. 40 dintre ele sînt de tip C, indicînd o perioadă mai lungă de emisiune față de tipurile precedente. Categoria cea mai numeroasă o reprezintă așa-numitele imitații „latine”, din cupru, ale scyphatelor de billon bizantine din sec. XII, emise însă cu certitudine în sec. XIII. Ele sînt cele mai numeroase piese de acest tip apărute izolat într-o așezare medievală. O mare parte a lor prezintă tăieturi sau sînt jumătăți, sferturi și chiar segmente-mai mici — metodă de reducere a valorii monedelor curență în sec. XIII. Apariția lor la Seuthopolis confirmă contemporaneitatea lor cu emisiunile sigur date în sec. XIII — 49 ale imperiului de la Niceea, 67 ale imperiului de la Thessalonice și 33 bulgărești de la Constantin Asen. În legătură cu locul lor de emisiune, autorul se alătură opiniei lui D. M. Metcalf (NC, 1973, p. 158—160) după care și aceste imitații ar fi tot bulgărești, avînd în vedere larga lor răspîndire pe teritoriul țaratului româno-bulgar și absența lor la Constantinopol. Ele sînt contemporane cu monedele de modul mic ale imperiului de

la Niceea emise de Theodor I Laskaris. Cele 33 monede scyphate de cupru ale lui Constantin Asen — cu toate cele 5 tipuri reprezentate — confirmă constatările mai vechi după care acesta a fost singurul țar bulgar din sec. al XIII-lea care a emis monede.

Cele mai recente monede aparțin lui Andronic III Paleologul (1328—1341), cu 2 din cele 17 monede ale dinastiei sale găsite aici.

Au fost găsite doar 5 monede de argint: 1 Veneția (Rainero Ceno, 1253—1268), 3 Serbia (Ștefan Uroș I, 1243—1268) și 1 Franța (Ludovic IX, 1226—1270).

Numărul foarte mare de monede pentru o așezare rurală din sec. XIII este explicat atît prin valoarea nominală redusă a acestora (metal inferior, multe sînt secționate) cît și prin dependența așezării de cetatea „Ghiurlia” din apropiere. Monedele medievale de la Seuthopolis aduc o contribuție importantă la cunoașterea circulației monetare în Peninsula balcanică — cu precădere pentru sec. XIII. Multe din tipurile monetare de aici se întîlnesc și pe teritoriul României, astfel că cercetătorii epocii respective au acum la dispoziție un nou și bogat material documentar.

Volumul II al monografiei „Seuthopolis” se prezintă astfel ca o realizare de prestigiu a cercetării numismatice bulgare, în pofida tinereții autorilor săi.

Nicolae Conovici

CONSTANTIN PREDĂ, *Geto-dacii din bazinul Oltului inferior. Dava de la Sprincenata*, Edit. Academiei R. S. România, București, 1986, 130 p. text, 67 planșe.

Lucrarea lui Constantin Predă, *Geto-dacii din bazinul Oltului inferior. Dava de la Sprincenata*, apărută în Editura Academiei R. S. România în 1986, în al XLVIII-lea volum al seriei *Biblioteca de arheologie*, a fost așteptată cu mult interes de toți cercetătorii care se ocupă de istoria și cultura geto-dacilor, deoarece despre această zonă nu se cunoașteau lucruri prea multe. Așteptarea n-a fost zadarnică, întrucît lucrarea prezintă în detaliu și interpretează, cu multă competență, rezultatele săpăturilor arheologice făcute de autor în importanta davă de la Sprincenata, precum și în „cetatea” de la Mărgăritești.

Lucrarea are patru capitole: primul, intitulat „Dava getică de la Sprincenata” (p. 13—99), al doilea „Cetatea getică de la Mărgăritești” (p. 100—109), al treilea „Alte așezări geto-dacice” (p. 110—117), iar ultimul „Considerații generale” (p. 118—123).

După cuvîntul înainte (p. 7—10), urmează abrevierile (p. 11) și apoi se intră în tratarea primului capitol, care are cinci subcapitole (A, B, C, D și E) și mai multe puncte, în cadrul cărora sînt prezentate în mod exhaustiv toate descoperirile; două dintre aceste puncte sînt realizate în colaborare cu M. Butoi, de la Muzeul din Slatina: „Secțiunile și fortificația așezării” (p. 15—31) și „Descoperirile monetare” (p. 68—74).

Primul capitol, o adevărată monografie a davei de la Sprincenata, începe cu un scurt istoric în care se prezintă cadrul geografic, subliniindu-se că avem de-a face cu un pînten de terasă, de formă ovală, cu dimensiunile de 30 × 110 m, situat pe malul stîng al Oltului, în partea de sud a fostului sat Gilmea, spre Viespești, com. Sprincenata, la circa 40 km distanță de Dunăre.

Pîntenul de terasă, avansat spre lunca Oltului, domină prin înălțimea sa întreaga vale a riului, oferind o vizibilitate bună, pe o distanță de circa 25—30 km, spre nord și sud. În afară de faptul că permitea să se supravegheze împrejurimile pînă la mari distanțe, dava era apărată prin înșăși poziția sa geografică; este înconjurată, cu excepția laturii de est,

unde se află o viroagă naturală (largă de circa 40—50 m), de pante foarte înclinate, aproape verticale, foarte greu de urcat. Se menționează apoi informațiile despre „cetatea de la Gilmea” și descoperirea unor materiale (creamică și monede), pînă la efectuarea săpăturilor sistematice din ani 1976—1983, făcute în colaborare cu Muzeul de istorie din Slatina.

În subcapitolul A sînt prezentate în detaliu săpăturile și principalele materiale găsite în fiecare din cele 20 de secțiuni, se descrie șanțul și valul de apărare, situat pe latura de est în viroaga amintită și stratigrafia, cu cele patru niveluri de locuire identificate, notîndu-se toate observațiile făcute în teren și insistîndu-se asupra acelor materiale care ajută la încadrarea lor cronologică. Peste tot autorul manifestă prudența necesară, cînd datele nu sînt suficiente pentru a trage concluzii definitive.

Nivelul I de locuire (cel mai vechi) n-a fost identificat în mod compact pe întreaga suprafață a așezării, ci în cea mai mare parte a acesteia, constituind o depunere destul de subțire, cu multă cenușă și urme de arsură, care nu depășește grosimea de 0,10 m. În unele secțiuni (S V—S VI) acest strat de arsură intră sub poala valului. Sub stratul de cenușă și arsură se află „suprafețe întinse de lut galben bătătorit și ars la suprafață” (p. 31), considerate, cel puțin în unele cazuri, drept podine de locuințe. O asemenea podină, cu dimensiunile de 5 m × 3 m, s-a identificat în secțiunile VII și VIII. De ea se leagă două vetre, frumoase făcute și bine arse, una în colțul de nord-est, iar cealaltă în cel (opus) de sud-vest. La capătul de est al podinei, imediat lângă vatră, mai precis în continuarea ei, s-au găsit „grupele” (p. 32) cinci vase de lut, arse ritual, unele pînă la roșu. Lîngă acest grup de vase, pe vatră, s-a descoperit un fragment dintr-o statueta de piatră („apropiată de corpul uman” — p. 99) arsă și ea ritual. Complexul este legat de autor de cultul vetrei. Subscrierile de această părere, adăugînd că acest lucru este sprijinit și de numărul impar al vaselor, întrucît este știut că acestea (3, 5, 7) erau considerate în vechime numere magice.